

بسم الله الرحمن الرحيم

بازخوانی حکم اذن زوج در خروج زن از منزل در شرایط جنگی معاصر (مطالعه موردی: حضور در راهپیمایی‌ها و تجمعات)

معصومه صدوقیان^۱

چکیده:

با دگرگونی ماهیت نبردهای نوین و برجستگی نقش «جبهه پایداری اجتماعی» در شرایط جنگی و بحرانی، مسئله تزاخم میان حق مدیریت شوهر بر خروج همسر و وظایف اجتماعی - دفاعی زنان در تجمعات و راهپیمایی‌ها موضوعیت یافته است. هدف این پژوهش، تبیین مرز میان حکم اولیه (لزوم اذن) و احکام ثانویه (سقوط اذن در موارد ضرورت) به منظور پاسخگویی به چالش‌های فقهی و حقوقی در وضعیت‌های حساس سیاسی و امنیتی است. این تحقیق با بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای و توصیفی □ تحلیلی و با استفاده از آیات، روایات و قواعد فقهی، همچنین بررسی آرای فقهای معاصر، به تحلیل موضوع پرداخته است. یافته‌ها حاکی از آن است که اگرچه اذن زوج در شرایط عادی حکمی قطعی و مستند به ادله شرعی است، اما در شرایط جنگی و بحرانی به دلیل تزاخم با واجبات عینی و مصالح عالیّه جامعه، این حکم تحت تأثیر قواعدی چون «لاضرر»، «نفی عسرو حرج» و «قاعده اهم و مهم» قرار گرفته و یا ساقط و یا مقید می‌گردد. براین اساس، حضور زنان در راهپیمایی‌های دفاعی، نه تنها مجاز، بلکه در بسیاری از موارد وظیفه‌ای شرعی تلقی می‌شود که نیازمند اذن صریح شوهر نیست.

کلیدواژه‌ها: اذن شوهر، خروج زن از منزل، شرایط جنگی، راهپیمایی، فقه سیاسی.

^۱ دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه تخصصی شهید مطهری (ره) تنکابن، ایران.

مقدمه

خروج زن از منزل که در فقه امامیه عمدتاً مشروط به اذن شوهر دانسته شده و در شرایط عادی به عنوان نظم‌دهنده روابط خانوادگی ایفای نقش می‌کند، با تحولات معاصر و تغییر ماهیت جنگ‌ها نیازمند بازکاوی است؛ چراکه حضور زنان در تجمعات و راهپیمایی‌ها، به‌ویژه در شرایط جنگی و اضطراری، به عنوان جزئی از «جبهه مقاومت» و دفاع از دین و سرزمین مطرح گردیده است. این امر ضرورت تحقیق درباره اعتبار یا تعدیل حکم سنتی اذن شوهر را در موقعیت‌هایی که حضور زن در اجتماع خود مصداق دفاع یا حفظ جامعه اسلامی است، دوچندان می‌سازد.

ازاین‌رو، سؤال اصلی پژوهش آن است که حکم شرعی اذن شوهر در قبال حضور زنان در تجمعات و راهپیمایی‌ها در شرایط جنگی و اضطراری چیست و چگونه می‌توان حدود این امر را چنان تبیین کرد که هم حقوق زوج محفوظ بماند و هم تکالیف اجتماعی و دینی زن در عرصه دفاع و مقاومت امکان تحقق یابد. این تحقیق با روش توصیفی □ تحلیلی، مبانی و ادله فقهی لزوم اذن در خروج و قواعد حاکم بر شرایط اضطراری (مانند ضرورت و اهم و مهم) را واکاوی کرده و سپس آنها را بر واقعیت‌های شرایط جنگی معاصر و ویژگی‌های حضور زنان در راهپیمایی‌ها و تجمعات تطبیق می‌دهد؛ زیرا پیشینه پژوهش‌های فقهی عمدتاً بر تکالیف عبادی، احکام عمومی خروج از منزل و استثنائات مربوط به امور اداری، شغلی و برخی واجبات عینی متمرکز بوده و کمتر به نقطه تلاقی «اذن شوهر» با «شرایط جنگی و دفاعی» به‌ویژه در مقوله راهپیمایی‌ها و تجمعات پرداخته است.

۱. مبانی و ادله فقهی لزوم اذن شوهر برای خروج زن از منزل

از منظر عقلی، لزوم اذن شوهر برای خروج زن از منزل به «حفظ نظم خانواده و جلوگیری از تزاخم حقوق متقابل زوجین» بازمی‌گردد؛ زیرا در هر نظام حقوقی مشترک، هماهنگی میان اعضای خانواده برای تأمین هماهنگی و جلوگیری از تعارض منافع ضروری است (نجفی، ۱۴۳۰، ج ۳۱، ص ۲۳۱). همچنین آیه شریفه «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (نساء/۳۴) که به قوامیت مردان بر زنان اشاره دارد، نزد مفسران و فقها به معنای سرپرستی اجرایی و مدیریتی تفسیر شده است. این دیدگاه، حق تنظیم رفت‌وآمدهای زن را برای شوهر در چارچوب خانواده اثبات می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۵۴۴). صحیح‌ه محمد بن مسلم از امام باقر (علیه السلام) که می‌فرماید: «لَا يَجِلُّ لَهَا أَنْ تُخْرَجَ إِلَّا بِإِذْنِهِ» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۰، ص ۱۵۷) و روایت ابی بصیر

از امام صادق (علیه السلام) با عبارت مشابه: «لَا يَجِلُّ لِلْمَرْأَةِ... وَكَأَنَّ تَخْرُجَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ» (همان، ج ۲۰، ص ۱۷۴)، به روشنی لزوم اخذ اذن از شوهر را برای خروج از منزل بیان می‌کنند. این روایات مبنای اصلی فتوای اکثر فقها را تشکیل داده‌اند (خاتمی، ۱۴۰۲، ص ۶). افزون بر این، اکثر فقهای امامیه، خروج زن از منزل بدون اذن شوهر را در غیر انجام واجب، به طور مطلق جایز نمی‌دانند، چه منافات با حق استمتاع شوهر داشته باشد یا نداشته باشد (نجفی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۷). این مبانی، حکم اولیه و اصلی را بر «لزوم اذن شوهر در شرایط عادی» استوار می‌سازند.

استثنائات سقوط اذن شوهر بر اساس قواعد فقهی

۱. دفع ضرر جانی: در صورتی که خروج زن برای دفع ضرر جانی، مالی یا آبرویی که متوجه او یا دیگران است ضروری باشد، اذن شوهر ساقط می‌گردد. این قاعده کلی، مانع از ورود ضرر غیرقابل جبران به افراد در هر شرایطی است (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۳۹۲).

۲. بروز مشقت شدید: ماندن زن در منزل در صورتی که موجب مشقت شدید، آزار روانی غیرعادی، ترس یا انزوای اجتماعی غیرقابل تحمل شود، از موارد خروج بدون اذن تلقی می‌گردد. این حکم مبتنی بر قاعده «نفی حرج» است که در اسلام برداشته شدن هرگونه مشقت غیرمتعارف را تضمین می‌کند (سیستانی، ۱۴۲۹، ج ۳، ص ۴۲۱).

۳. وجوب انجام واجبات شرعی: در مواردی که انجام واجبات شرعی - مانند فریضه حج (در صورت استطاعت زن) یا سایر تکالیف عینی که نیاز به حضور در خارج از منزل دارد - بر عهده زن باشد، این واجبات بدون نیاز به اذن مجدد شوهر موجب جواز خروج می‌شوند. این امر بیانگر اولویت وظایف واجب الهی بر اذن شوهر در این موارد خاص است (علامه حلی، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۴۱۶).

۴. تزامم با اولویت‌های مهم‌تر اجتماعی و اخلاقی: در مواردی که وظیفه‌ای با اولویت اجتماعی یا اخلاقی مهم‌تر بر عهده زن باشد، مانند کمک به والدین نیازمند، سرپرستی کودکان یتیم یا جلوگیری از وقوع فساد و تباهی، قاعده «اهم و مهم» حکم می‌کند که زن برای انجام این مسئولیت‌ها از منزل خارج شود. این اولویت‌بندی بر اساس حفظ مصالح عالیّه فردی و اجتماعی صورت می‌پذیرد (نراقی، بی‌تا، ص ۲۱۸ □ ۲۱۹).

۲. ضرورت حضور زن در تجمعات و راهپیمایی‌ها در شرایط جنگی

در این بخش از مقاله، به ضرورت حضور زن در تجمعات پرداخته می‌شود و تبیین می‌گردد که این حضور چه مقدار اهمیت و ضرورت دارد.

ادله شرعی ضرورت حضور زن در راهپیمایی‌ها و تجمعات

اطلاق آیات قرآنی بر وجوب تکلیف اجتماعی و دفاعی مؤمنان، بدون لحاظ جنسیت، دلالت دارد. آیه «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ» (توبه: ۷۱) بر پیوند ولایی، یاری متقابل و اشتراک زنان و مردان مؤمن در وظایف اجتماعی دلالت می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹، ص ۴۵۵). همچنین در همین آیه به «امریه معروف و نهی از منکر» که از بالاترین فرائض دینی است و به موجب آیات متعدد قرآن بر مرد و زن به طور یکسان واجب گردیده، اشاره شده است که مستلزم حضور زن در صحنه اجتماع است (توجهی، ۱۳۹۰، ص ۴۲). نیز آیه «وَمَا لَكُمْ لَأْتَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ...» (نساء، ۷۵) صراحتاً بر وجوب دفاع و حمایت از مستضعفان به عنوان یک وظیفه عمومی و ایمانی تأکید می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۶۷۲).

روایات نیز بر مشارکت و حضور اجتماعی زنان در رخدادهای مهم صدر اسلام دلالت دارند. در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است: «كانت نساء النبي يخرجن مع رسول الله في الغزوات فيؤدوين الجرحى و يسقين الماء؛ زنان پیامبر در غزوات همراه رسول خدا بیرون می‌رفتند؛ مجروحان را درمان می‌کردند و آب می‌رساندند» (حرّ عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۱، ص ۴۲). سیره تاریخی زنان صدر اسلام، مانند حضور در بیعت‌ها، پشتیبانی از جنگ‌ها و حتی دفاع مستقیم (چون سوده در اُحد)، گواه آن است که آنان همچون ابوذر و مالک‌اشتر در عرصه‌های سیاسی و نظامی حضوری فعال و مؤثر داشته‌اند (جوادی آملی، ۱۳۷۸، ص ۲۹۹)؛ تا جایی که در صحیح بخاری و صحیح مسلم، باب مستغنی با عنوان «غزوة النساء» اختصاص داده شده است (توجهی، ۱۳۹۰، ص ۴۵).

دیدگاه فقها

طبق نظر آیت‌الله خویی، خروج زن از منزل برای شرکت در انتخابات و راهپیمایی که از امور مستحبی محسوب می‌شود، و در صورتی که این حضور با حق استمتاع مرد منافات نداشته باشد، زن می‌تواند بدون اجازه، عمل مستحبی خود را انجام دهد (خویی، ۱۴۱۰، ج ۲۰، ص ۲۸۹). آیت‌الله مکارم در این خصوص شرط «هدف

ضروری» را در استفتاء خود مطرح نموده‌اند: «زن بدون رضایت شوهر نمی‌تواند برای فعالیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی از منزل خارج شود، مگر در صورتی که برای یک هدف مادی یا معنوی ضروری خارج شود که اشکال ندارد» (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴). همچنین آیت‌الله لنگرانی شرکت در انتخابات را واجب عینی دانسته و خروج زن از منزل را بدون اذن همسر جایز می‌داند.

علاوه بر اینکه بر اساس منابع فقهی، لازم است زوجه در عقد دائم برای خروج از منزل رضایت زوج را جلب کند، اما خروج برای انجام واجبات عینی که موقوف بر خروج از منزل است، مانند سفر حج، شرکت در انتخابات و یا نجات نفس محترمه، از این قانون کلی استثنا شده است (سایت پاسخ به سؤالات فقه و معارف اسلامی جامعه الزهرا (سلام الله علیها)، ۱۳۹۵). امام خمینی (ره) نیز در «فقه السیاسات» شرکت در امور سیاسی را از زمره احکام اولیه محسوب نموده و در صورت تعارض میان آن و احکام اولیه دیگر، «حفظ نظام» را از واجب‌ترین واجبات می‌داند؛ بنابراین طبق نظر ایشان، منعی در فعالیت‌های لازم و ضروری مطابق با فتوایشان دیده نمی‌شود (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۲۲۸؛ احمدوند، ۱۴۰۰، ص ۷۰۷ □ ۷۰۸؛ جاویدی، ۱۳۹۶، ص ۸۱)؛ بنابراین، در شرایط ضروری و لازم، فقها بر این باورند که فعالیت‌های مرتبط با حقوق زن در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مجاز است.

۳. معیار تشخیص ضرورت و تکلیف اجتماعی در شرایط جنگی از منظر فقه

در فقه امامیه، «ضرورت» مفهومی دویعدی دارد: از یک‌سو، بُعد عرفی و عقلایی آن مطرح است و تشخیص مصداق ضرورت به عرف و عقلا واگذار می‌شود؛ بدین معنا که هرگاه در نگاه عرف، جان انسان، امنیت جامعه یا مصلحتی مهم در معرض تهدید جدی قرار گیرد، موضوع ضرورت تحقق یافته و زمینه اعمال احکام ثانوی فراهم می‌شود (نجفی، ۱۴۳۰، ج ۳۱، ص ۲۳۱). از سوی دیگر، این مفهوم بُعد شرعی نیز دارد و بر قواعدی چون حفظ نفس و رفع ضرر استوار است؛ بنابراین اگر انجام کاری برای دفع خطر یا حفظ جان و مصالح مهم اجتماعی لازم باشد، حکم اولیه در برابر آن مقید شده و گاه جای خود را به وجوب می‌دهد (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۳۹۲).

در شرایط جنگی، این مبنا در قالب «تکلیف اجتماعی» ظهور می‌یابد. مقصود آن است که دفاع از جامعه اسلامی، پشتیبانی از جبهه حق و حضور در عرصه‌هایی که برای حفظ نظام و دفع تهدید دشمن ضروری است، تنها یک انتخاب فردی نیست، بلکه در صورت احراز موضوع، به وظیفه‌ای عمومی یا کفایی تبدیل می‌شود. در

چنین وضعی، زن و مرد هر دو در دایره خطاب شارع قرار می‌گیرند و اگر مصلحت عمومی اقتضا کند، قیود شخصی مربوط به روابط خانوادگی، مانند لزوم اذن زوج، در برابر این تکلیف اهمّ محدود می‌شود (نراقی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۳۹۵). فقها در باب دفاع و نیز امر به معروف و نهی از منکر، بر شمول خطاب نسبت به زنان و مردان تأکید کرده‌اند؛ از این رو، اذن شوهر در مواردی که تکلیف شرعی عام تحقق یافته باشد، موضوعیت مستقل ندارد (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۲۶).

افزون بر این، تشخیص نهایی ضرورت‌های کلان اجتماعی و تعیین مصادیق آن در حوزه اختیارات ولی فقیه و حاکم شرع قرار دارد؛ زیرا حفظ نظام، تدبیر مصالح عمومی و صدور حکم حکومتی از شئون اوست (خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۴۶۶). بر این اساس، هرگاه حضور زنان برای دفاع، امداد، پشتیبانی یا حفظ مصالح عمومی به تشخیص معتبر شرعی و حکومتی لازم باشد، خروج آنان از منزل نه تنها جایز، بلکه در مواردی واجب خواهد بود؛ بنابراین، حضور زن در صحنه‌های اجتماعی مرتبط با جنگ و دفاع، در چارچوب انجام وظیفه دینی مشترک معنا می‌یابد و با قواعدی چون حفظ نظام، دفع ضرر و تقدم تکلیف الهی بر اذن غیر، کاملاً سازگار است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان داد که اذن زوج در شرایط عادی، بر پایه سیره عقلایی، برخی آیات مانند قوامیت و روایات فقهی، در فقه امامیه پذیرفته شده است؛ با این حال، این حکم اطلاق نداشته و در شرایط خاص قابل تخصیص و تقیید است. در شرایط جنگی و بحرانی و حضور در تجمعات اجتماعی (مانند راهپیمایی‌ها)، اگر خروج زن از منزل در چارچوب دفاع از اسلام، امر به معروف و نهی از منکر یا صیانت از مصالح عمومی قرار گیرد، موضوع از «خروج عادی» به «خروج ضرورتی و تکلیفی» تغییر می‌کند. در این صورت، به دلیل تراحم با تکالیف مهم‌تر و حاکمیت قواعدی چون لاضرر، نفی عسرو حرج و قاعده اهم و مهم، اذن زوج مانع شرعی نخواهد بود؛ بنابراین، حضور زنان در راهپیمایی‌ها و تجمعات اجتماعی مرتبط با دفاع از ارزش‌های اسلامی، در شرایط جنگی می‌تواند فعلی مشروع و در مواردی تکلیفی شرعی محسوب شود که نیاز به اذن صریح زوج ندارد. این نتیجه با مبانی فقه امامیه و نیز فتاوی بسیاری از مراجع معاصر سازگار است.

فهرست منابع

- قرآن کریم

۱. احمدوند، خلیل الله؛ زمانی، الهام. (۱۳۹۹). «بررسی مبانی آثار فقهی حقوقی اذن زوج بر خروج زوج از منزل»، فصلنامه علمی □ حقوقی قانون یار، دوره چهارم، ش ۱۶، صص ۶۸۷ □ ۷۱۰.
۲. توجهی، عبدالعلی؛ حق محمدی فرد، زهرا. (۱۳۹۰). «فعالیت‌های اجتماعی زن و تزام آن با حقوق زوج با تأکید بر اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره)»، پژوهش‌نامه متین، ش ۵۲، دوره ۱۳، صص ۳۹ □ ۶۱.
۳. جاویدی، رقیه؛ احمدی، محمدرضا؛ مصطفوی‌نیا، سید کاظم. (۱۳۹۶). «شرطیت اذن زوج در فعالیت‌های سیاسی زوجه از دیدگاه امامیه و حنفیه»، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، ش ۲۴، صص ۷۵ □ ۹۲.
۴. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۸). زن در آیین جلال و جمال، قم: مرکز نشر اسراء.
<https://noo.rs/put>
۵. حرّ عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، قم، مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.
۶. حسینی سیستانی، سید علی. (۱۴۲۹ق). منهاج الصالحین، قم، دفتر آیة‌الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی).
۷. خاتمی، سید جواد؛ آریز، سید محسن؛ مهدی‌پور، راضیه. (۱۴۰۲). «راه‌حل تعارض ظاهری اذن زوج در خروج از منزل با سایر حقوق اجتماعی زوجه در احکام فقهی»، فقه و حقوق نوین، سال چهارم، ش ۱۳، صص ۱۲۱ □ ۱۳۹.
۸. خمینی، روح‌الله. (۱۳۷۹). تحریر الوسیله، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمة الله علیه).
۹. طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان، مترجم سید محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۱۰. علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۳۸۴). مختلف الشیعه فی احکام الشریعه، قم، مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث.
۱۱. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۱ق). القواعد الفقهيّة، قم، نشر دار الفکر.
۱۲. نجفی، زین‌العابدین. (۱۳۹۱). «خروج زن از منزل و اذن شوهر از منظر فقه امامیه»، فقه و مبانی حقوق اسلامی، ش ۲، سال ۴۵، صص ۱۰۳ □ ۱۲۳.

١٣. نجفی، محمدحسن بن محمد مهدی. (١٤٣٠ق). *جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام*، بیروت، دار إحياء التراث العربی.

١٤. نراقی، احمد. (١٤١٥ق). *مستند الشیعة فی أحكام الشریعة*، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث.

١٥. نراقی، احمد. (بی تا). *عوائد الأيام فی بیان قواعد الأحكام*، قم، مکتبه بصیرتی.